

БОЛНИЦИ ЗА БЕДНИ И ПРЕСЕЛНИЦИ В ДУНАВСКИЯ ВИЛАЕТ

Ст. Кендерова

След края на Кримската война (1853–1856) в Северното Причерноморие, Крим и Кавказ се извършват големи размествания на населението. От Южна Русия към владенията на Османската империя започва масово по размери преселване на кримски татари и ногаи. Предимно в Добруджа, но и в други части на Североизточна България (Варненско, Шуменско, Разградско и Русенско) се създават редица татарски колонии.

Втората голяма имиграционна вълна към Османската империя е тази на черкезите и абхазите, в резултат на окончателното покоряване на планинския регион на Северозападен Кавказ от руската армия през 1859–1864 г. Значителна част от тях се установяват в Северна Добруджа, други се отправят на юг по Черноморското крайбрежие, като достигат района на Балчик и Варна, а трети се насочват по поречието на р. Дунав към Северозападна България.

Разбирайки сложността на проблема и опасностите от най-различен характер, които преселниците могат да породят, централната власт в Истанбул и администрацията на Дунавския вилает предприемат мерки с цел тяхното адаптиране към новите условия. Взето е решение те да бъдат заселени „вкупом“ в отделни новопостроени села, за да се избегне прекият им досег с местното население. Предприемат се и редица действия за задоволяване на религиозните им потребности и нуждата от образование. Болестите, които съпровождат тези имигранти, високата смъртност сред тях и затрудненията, свързани с лечението им, принуждават вилаетската власт да обърне внимание и на здравословното им състояние, като започне строеж на болници, където за лечението им да се полагат постоянни медицински грижи.

В Дунавския вилает се създават седем болници: две – в неговия административен център Русе, и по една в градовете Плевен, София, Видин, Пазарджък (Добрич) и Тулча. Дейността им е отразена във възрожденската преса и в съхранените до днес архивни документи, между които най-важни се оказват тези на османотурски език. За три от посочените по-горе болници (Видин, Добрич и Тулча) в отдел „Ориенталски сборки“ при Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“ са запазени 620 дневни и месечни статистически листове (*журнали*). В тях те са назовани **Болници за бедни и преселници** („Гуреба ве Мухаджирин Хастаханелери“).

Поради факта, че някои от документите са фрагментарно запазени, от тях не могат да бъдат извлечени цифрови данни относно броя на пациентите за конкретен ден. Освен това не всички документи предоставят пълна информация за цял един месец или пък за цяла една година. Така например, общо 238 дневни и 8 месечни журнала за болницата във Видин отразяват различни дни и месеци – от 1 април 1871 г. до 28 февруари 1875 г. Най-ранните дневни листове за болницата в Тулча са от април 1872 г., а най-късните – от февруари 1874 г., като за този почти двегодишен период техният брой е общо 229. Още по-малко са документите за болницата в Добрич – за периода от месец март 1875 г. до 3 февруари 1877 г. разполагаме с 144 дневни журнала, към които добавяме и два пълни месечни журнала за март и април 1877 г.

Независимо от тези недостатъци, наличният извор материал ни позволява да отбележим, че в посочените лечебни заведения е прилагана ежедневна и ежемесечна статистика, която засяга:

► пациентите, категоризирани според социалния им състав и пол, вид заболяване (вътрешни и външни болести) и дневен порцион;

► ръководния, медицинския и обслужващия персонал на болницата;

► разходите на болницата.

В периода на *танзиматските* реформи в Османската империя (1839–1878) се създават нови министерства, учреждения и служби, масово се съставят таблици, в чиито графи и колони допълнително и на ръка се нанасят конкретни данни. Такива са и дневните и месечните журнали, предмет на нашето изследване. Заслуга за тяхното съставяне, оформяне на структурата им и включване на определени статистически показатели имат лекарите и управителите на болниците, които слагат печатите си под всяка таблица. Част от тях са получили образованието си в европейски университети, други са завършили султанското Военно-медицинско училище в Истанбул и като такива са запознати с документацията, която се издава в армията. Освен това във войсковите части, разположени в българските земи, също се изготвят дневни статистически листове. В тях се откриват много общи с журнали на болниците на Дунавския вилает елементи, които се отнасят до разположението на различни данни върху дневния лист, до категоризацията на болните, начина им на хранене и спазването на определени диети, както и до отразяването на финансовите отчети.

Горна таблица: Дневен лист на Болницата за бедни и преселници във Видин от 26 юли 1874 г. (НБКМ, Ориенталски отдел, Ф. 112, а.е. 4221, л. 26)

Долна таблица: Месечен статистически лист за болницата във Видин за месец юли 1874 г.

Дневен лист на Болницата за бедни и преселници във Видин от 26 юли 1874 г. (НБКМ, Ориенталски отдел, Ф. 112, а.е. 4221, л. 26)

Характерът на Болниците за бедни и преселници се определя от социалния профил на лекуваните в тях **пациенти**. Документите категорично доказват, че те са предназначени главно **за цивилното население**, което е разделено на **три категории**: *преселници* или *имигранти* (означени в документите като *мухаджир*), *местни бедни* и *пришълци* и *гости*. За всяка категория е приложено и деление на болните по пол. Отбелязването на пациентки доказва, че в болниците са открити и отделения за тях. Този факт се потвърждава и от присъствието на акушерки и жени прислужнички, намерили място също в дневните журнали. Според изследвания материал приетите на лечение в болницата във Видин жени са повече от една четвърт (28.35%) от всички лекувани в нея болни. Доста по-малък е техният брой в Тулча – 10.41%, а за болницата в Добрич те са едва 2.63%.

Документите могат да бъдат анализирани и от няколко други аспекта: брой болни за деня (или за месеца) с отчет на починалите, изписаните и постъпилите; социален профил на болните и от тук – съотношение между отделните категории; съотношение между болни – служебни лица (в случая представителите на *заптийската* войска) и цивилни болни, каквито са останалите; диференциация на пациентите по пол и съответно съотношение между мъже и жени от всяка категория болни от цивилното население.

Единствено на гърба на дневните листове на болницата в Тулча се съдържат конкретни данни за всеки пациент: име и възраст, дата на постъпване, на изписване или на смърт, откъде пристига и какъв занаят упражнява. Тази именно информация ни позволява да добием по-добра представа за отделните категории болни. Ясно проличава, че към групата на *преселниците* са отнесени предимно татари и черкези и в по-малка степен представители на други народности и религиозни общности. Част от тях вече са избрали като място за живеене селища от Добруджанския край. *Местните бедни* са представители на бедното съсловие на града. Между тях са отбелязани и лица, които са от контингента на затворниците, а сред жените откриваме и такива, които изкарват прехраната си в двата публични дома в Тулча. *Пришълците* и *гостите* са хора, които временно се намират в съответното селище. Пристигнали предимно от европейската територия на Османската империя, една част от тях са тук, за да практикуват занаята, който умеят, и с това да се издържат, а други са гости в града. Документите разкриват една изключително пъстра картина от народности и вероизповедания в Тулча: християни, мюсюлмани и евреи, турци, българи,

албанци, руснаци, арменци, гърци, европейци, между които немци, австрийци, швейцарец и други, всички те, потърсили лекарска помощ в болницата в града.

Наред с представителите на цивилното население, в трите болници са приемани и служещи към *заптийската* войска. Те формират най-ниския процент пациенти – 8.33% за болницата в Тулча, а в болниците във Видин и Добрич се нареждат на трето място, съответно с 13.11% и 20.83% спрямо общия брой болни. В годините на Кримската война (1853-1856) обаче там, където определените за лечение на болните и ранените войници места не достигат, те са настанявани и в Болниците за бедни и преселници, редом с останалите пациенти, а в таблиците са отразявани в графите, определени за *заптийската* войска (такъв е случаят с болницата в Добрич). Същевременно в някои градове с настанени в тях османска и съюзнически войски, са използвани местните военни и общи болници. Това е илюстрирано с дневни листове на болниците в Силистра, Шумен и Варна. По време на Освободителната Руско-турска война (1877-1878 г.) къщи

Таблица 1. Брой болни по категории според дневните статистически листове на болницата във Видин

Дата на документа	Брой дни	Категория болни							Общо
		Заптийска войска	Преселници		Местни бедни		Пришълци и гости		
			мъже	жени	мъже	жени	мъже	жени	
1-30 април 1871	30	90	60	100	39	12	256	18	575
1 март 1873	1	1	-	1	4	2	19	2	29
1-30 септември 1873	30	45	15	60	72	87	495	22	796
1-30 ноември 1873	30	108	14	30	7	80	450	61	750
13 януари 1874	1	5	-	6	2	-	9	3	25
29 и 31 март 1874	2	6	-	-	6	6	25	4	47
12-15, 17-20, 28 и 29 юни 1874	10	31	10	20	61	29	52	10	213
1-31 юли 1874	31	52	37	64	188	196	130	52	719
17-31 август 1874	15	38	12	27	64	17	178	56	392
1-24 и 26-30 септември 1874	29	129	8	115	147	46	355	123	923
1-30 ноември 1874	30	212	36	35	131	180	510	216	1320
7-11 и 25-31 десември 1874	12	76	19	-	74	13	143	75	400
27, 28, 30 и 31 януари 1875	4	29	3	-	16	12	53	11	124
10 и 28 февруари 1875	2	13	1	2	11	9	17	4	57
Общо	227	835	215	460	822	689	2 692	657	6370

Таблица 2. Брой болни по категории според дневните статистически листове на болницата в Добрич

Дата на документа	Брой дни	Категория болни								Общо
		Зап- тийска войска	Войска	Преселници		Местни бедни		Пришълци и гости		
				мъже	жени	мъже	жени	мъже	жени	
10–20, 23–27, 29–31 март 1875	19	15	-	87	11	151	1	60	11	336
14 септември 1875	1	1	-	1	-	5	-	3	-	10
8 ноември 1875	1	?	-	?	?	6	1	6	-	13
7–10 май 1876	4	4	-	21	-	27	-	14	-	66
1–12, 14–31 окт. 1876	29	4	-	97	2	165	-	196	-	464
1–16 декември 1876	16	1	5	56	-	39	-	84	3	188
1–31 януари 1877	31	473	429	32	-	130	30	178	-	1272
Без дата	1	-	-	9	-	7	2	3	-	21
Без дата	1	-	-	9	-	7	2	3	-	21
Без дата	11	?	?	?	?	?	?	?	?	202
Общо (само според дневните <i>журнали</i>)	114	498	434	312	13	537	36	547	14	2391
1–31 март 1877 (месечен <i>журнал</i>)	31									290
1–30 април 1877 (месечен <i>журнал</i>)	30									405
Общо (според дневните и месечните <i>журнали</i>)	175									3086

и училища са превръщани в болници за ранените войници от османската армия.

Дневните листове предлагат и друго деление на пациентите, а именно според определения им **порцион**. Установени са пет категории: болни на пълна диета, на $\frac{1}{4}$ диета, на $\frac{1}{2}$ диета, на $\frac{3}{4}$ диета и на пълен порцион. Това разпределение определя и начина на тяхното **хранене** и продуктите, които се закупуват. Последните са едни и същи за трите лечебни заведения: обикновен и специален хляб, ориз, масло, зехтин, месо, сол и зеленчуци. Оказва се, че количеството от всеки продукт, определен за един пациент на ден, с малки изключения, е едно и също за трите болници (**Таблица 4**). Прави впечатление, че болните на пълна диета получават единствено по 15 *дирхема* ориз (1 *дирхем*=3.1 грама) и по 1 *дирхем* сол, което предполага, че те страдат от стомашно разстройство. Масло е давано само на лицата, които са на пълен порцион, а зехтин на никого, макар че в общата рекапитулация за деня е отбелязано закупено количество от него.

Макар и отбелязани в таблицата, зеленчуци са получавали единствено болните на $\frac{3}{4}$ диета и на пълен порцион в болницата във Видин. В няколко дневни листа на болницата в Тулча за месец август 1873 и февруари 1874 г. също е посочено известно количество зеленчуци, но в общата рекапитулация за деня, поради което не е възможно да се определи за кои точно болни те са определени. Освен това тя включва и броя на чиновниците и прислужниците с право на дневна дажба. Ако приемем, че зеленчуците са предвидени само за болните, оказва се, че едно лице е получавало между 100 и 150 *дирхема* от тях.

Към храненето на болните се отнасят и продуктите, които ежедневно се закупуват. Между тях са кафе, захар, напитки, грозде, кокошки и пилета, брашно, яйца, лимони и други храни. Грижите, полагани за болните, включват и осигуряването на питейна вода, дърва, въглища, санитарни принадлежности и други. Допълнително направените разходи за деня – за свещи, чаши, легени, метли, ибрици, платове, чаршафи, корита за пране, конци и други, допълват картината на интериора на самите болници. Особен интерес представляват **покупките, направени специално за аптеката**. Освен обичайните и най-често отбелязвани спирт, хинин, памук, шишета и други, присъстват и стоки, които свидетелстват за практикуано в тези болници народно лечение. Между тях откриваме сребърен нитрат, хардал, дренки, тамян, свинска мас, масло от сладък бадем, рибено масло, ленено семе, лавандулово семе, тамаринд и др.

Дневните и месечните *журнали* са подпечатвани от ръководното тяло на болниците, което включва: лекар, аптекар, хирург, управител и главен прислужник. Това ни позволява да се запознаем и с представителите на **медицинския им персонал**. Благодарение и на допълнително

привлечената литература можахме да установим, че някои от лекарите са завършили Военно-медицинското училище в Истанбул.¹ Прави впечатление, че една голяма част от медицинските кадри в трите болници са представители на християнското население в Османската империя. Дали са поданици на империята или пък временно пребиваващи в нея чужденци, не ни е известно. Сред общо 15-те лекари, работили в трите болници, само трима са турци.² Между деветимата аптекари само един е турчин, със сигурност двама са арменци, най-вероятно един е грък и един – италианец, за което съдим по имената им. При хирурзите обаче преобладават турците – петима измече общо седем души. Изцяло от турското население на съответния град е избран и помощният персонал. Той включва главен прислужник, готвач, пиявичар, санитар (специално за болницата в Добрич) и определен брой мъже и жени прислуга.

Документите, които отразяват статистиката във военните болници, показват, че в тях както медицинският, така и помощният персонал, е доста по-голям. Персоналът на болницата в квартал „Топкапу“ се състои от 75 души, а този на болницата в квартал „Хайдар паша“ – от 151 души, между които медицинските кадри са общо 17 души. Липсват обаче данни за офталмолози, каквито откриваме в султанските *вакфски* болници още през XVII век.

Създаването на Болниците за бедни и преселници е провокирано от променената и усложнена демографска ситуация в Дунавския *вилает* през втората половина на XIX век. Прилаганата в тях ежедневна и ежемесечна отчетност

Таблица 3. Брой болни по категории според дневните статистически листове на болницата в Тулча

Дата на документа	Брой дни	Категория болни							Общо
		Заптий-ска войска	Преселници		Местни бедни		Пришълци и гости		
			мъже	жени	мъже	жени	мъже	жени	
1, 9-30 април 1872	23	34	150	1	172	102	385	8	852
1-5 май 1872	5	-	30	-	51	25	57	5	168
15-30 юни 1872	18	73	93	-	156	94	186	7	609
2 август 1872	1	3	2	-	5	4	9	1	24
7-9, 11-30 септември 1872	23	61	101	-	112	15	399	40	728
2-5 ноември 1872	4	7	21	-	24	11	44	4	111
1-27 декември 1872	27	137	84	-	236	54	519	20	1050
6-31 януари 1873	26	58	98	-	105	61	481	40	843
11-29 март 1873	19	34	49	-	186	36	272	3	580
1-28 февруари 1874	28	97	90	28	382	26	415	44	1082
Общо	174	504	718	29	1429	428	2767	172	6047
Средно на ден		2.90	4.13	0.17	8.21	2.46	15.90	0.99	34.75

Таблица 4. Количество храна, раздавана на болните според дневния им порцион

Болници	Порцион	Хляб		Ориз	Масло	Зехтин	Месо	Сол	Зеленчуци
		специален	обикновен						
Видин	На пълна диета	-	-	15	-	-	-	1	-
	На $\frac{1}{4}$ диета	-	50	20	-	-	20	3	-
	На $\frac{1}{2}$ диета	-	100	20	-	-	40	7	-
	На $\frac{3}{4}$ диета	150	-	20	-	-	60	10	100
	На пълен порцион	-	200	60	10	50	80	15	100
Добрич	На пълна диета	-	-	-	-	-	-	-	-
	На $\frac{1}{4}$ диета	50	-	20	-	-	20	3	-
	На $\frac{1}{2}$ диета	100	-	20	-	-	40	6	-
	На $\frac{3}{4}$ диета	-	150	20	-	-	60	10	-
	На пълен порцион	200	200	60	10	-	80	15	-
Тулча	На пълна диета	-	-	15	-	-	-	1	-
	На $\frac{1}{4}$ диета	-	50	20	-	-	20	3	-
	На $\frac{1}{2}$ диета	-	100	20	-	-	40	6	-
	На $\frac{3}{4}$ диета	-	150	20	-	-	60; 68,57	10; 12	-
	На пълен порцион	-	200	60	10	-	80	9,78; 15	-

и въведените строго определени статистически показатели по отношение на персонал, категоризация на болните, дневен порцион и контрол на закупените и изразходени хранителни и други продукти, свидетелстват за един начален етап в организацията на болничното дело. Това от своя страна представлява сериозна предпоставка за по-нататъшното изграждане на системата на общественото здравеопазване в българските земи след Освобождението.

¹ Между лекарите на болницата в Тулча фигурира и д-р Пантелей Минчевич (1834–1898), който през 1856 г. също завършва Военно-медицинското училище в Истанбул. Известен е не само като лекар, но и с обществената си дейност. Когато през 1865 г. Мидхат паша предлага проект за османизиране на българското учебно дело и сливане на българските и турските училища, която идея е подхваната от окръжния управител на Тулча през 1870 г., д-р Минчевич се обявява категорично против проекта и се включва в Комисия по изготвянето на контрапроект. Той участва и в Благотворителен комитет, създаден в Тулча, който съдейства за настаняването и презимуването на бежанци от 15 села от Силистренско, избягали от родните си места, за да се спасят от грабежите на черкезите през август 1877 г. По време на Освободителната война княз Черкасски го назначава за управител на град Сулина, а по-късно става губернатор на Варна. След Освобождението е практикуващ лекар, депутат и член на Висшия медицински съвет. Той е един от основателите на Българското просветителско общество и на Софийското общество на Червения кръст, както и заместник-председател на централното ръководство до 1885 г. След митрополит Климент (Васил Друмев) става втори председател на Българския червен кръст (1888 и 1889 г.), а през 1898 г. е избран за втори път като председател.

² Така например, според регистър в средата на XIX в. в Истанбул функционират 166 аптеки, 45 лекарски кабинети, 30 хирургически кабинети, 3 стаи за наместване на счупени и изкълчени части от тялото и 6 кабинета, в които се приемат пациенти в случаи на изсипване при херния. Във всички тях работят общо 639 души. Между аптекарите преобладават гърците, между лекарите – евреите, а между хирурзите – турците. Вж. Kenderova St. Register of Medical Shops in Istanbul in the Middle of the 19th Century. – In: *Proceedings of the 38th International Congress on the History of Medicine*. Ed. by Nil Sari. Ankara, 2005, с. 1263-1268.

Библиография

1. Ангелова Д. Демографско развитие на Българското Черноморско крайбрежие през XIX век (до 1878 г.). С., 2013.
2. Бекаров Д. Ст. Хаджигюл Пазарджик. Някогашният Добрич от XIV в. до 1882 г. Добрич, 2002.

Автор

Проф. д-р Стоянка Кендерова, ориенталист, Национална библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“, e-mail: kenderovastoyanka@yahoo.fr

3. Бешков Л., Тодоров П. Страници от историята на Толбухинската болница. Толбухин, 1967.
4. Бончев Б. Принос към историята на медицината в гр. Видин. В: *Летописи на Лекарския съюз в България*. 1910, г. VIII, кн. XI и XII, 679-688.
5. Георгиев М. (състав. и обща редакция). *Българска народна медицина*. Енциклопедия. Второ прераб. и доп. изд. С., 2013.
6. Димитров Стр. (състав.). *История на град Толбухин*. С., 1958.
7. Дюмон П. Периодът на реформите (Танзимат) (1839-1878). – В: *История на Османската империя*. Под ред. на Р. Мантран. Прев. от фр. Г. Меламед. С., 1999, 472-535.
8. Каймакчиева Р. Создание законодательства и организации здравоохранения в Османской империи в XIX в. *Асклепий*, 1978, т. IV, 71-75.
9. Кендерова Ст. Болници за бедни и преселници в Дунавския вилает. *Ежедневна и ежемесечна статистика*. С., 2015.
10. Михайлова-Мръвкарва М. За кримските татари от Североизточна България. С., 2013.
11. Мучинов В. Миграционна политика на Османската империя в българските земи през XIX век (до 1878 г.). С., 2013.
12. Романски Ст. Народностен характер на Добруджа. В: *Добруджа. география, история, етнография, стопанско и държавно-политическо значение*. Сборник. С., 1918, 236-280.
13. Русенска болница 1865-2005. Исторически бележки. Русе, 2005.
14. Тафрова М. Танзиматът, вилаетската реформа и българите. *Администрацията на Дунавския вилает (1864-1876)*. С., 2011.
15. Тонев В. Добруджа през Възраждането. Културен живот, църковно-национална борба, революционно движение. Варна, 1973.
16. Eren İ. Bulgaristan ve Romanya'daki Türk Sağlık Kuruluşları. In: *Birinci Türk Tıp Tarihi Kongresi. Kongreye Sunulan Bildiriler*. İstanbul, 17-19.02.1988. Ankara, 1992, 73-86.
17. Gurulkan K. (ed.). *Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri*. v. I-II. İstanbul, 2012.
18. Kenderova St. Construire une nation saine et vigoureuse. Les médecins bulgares au XIX siècle. In: *Médecins et ingénieurs ottomans à l'âge des nationalismes*. Sous la direction de M. Anastassiadou-Dumont. Paris, 2003, 185-206.
19. Kenderova, St. Onyedinci ve Onsekizinci Yüzyıllarda Bazı Sultan Darüşşifaları'nın Tarihine Ait Osmanlıca Belgeler. In: *Geçmişten Günümüze İstanbul'da Sağlık. Kongre Bildiri Kitabı*. İstanbul, 2010, 749-762.
20. Sari N. Osmanlı Darüşşifalarına Tayin Edilecek Görevlerinde Aranılan Nitelikler. In: *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*. İstanbul, 1995, No 1, 11-54.
21. Sari N. Osmanlı Hekimliği ve Tıp Bilimi. In: *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*. İstanbul, 1999, No 5, 11-68.
22. Saydam A. Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876). Ankara, 2010

НОВИ КНИГИ

Маруся Петкова „Пред Ескулап всички са равни. Така наречената придворна медицина в България 1878-1988“

Представени са около 600 български лекари, работили в системата на придворната медицина – до Освобождението (43), при Александър Батенберг (42), Фердинанд (41) и Борис (45), както и благотворителната здравна дейност на княгините и цариците от Третото българско царство. В последния исторически период е разгледана специфичната дейност на правителствената медицина по времето на социализма до 1989 г. у нас, главно в Правителствена поликлиника (135) с директори ген. проф. Коста Стоянов и д-р Вера Филипова и в Първа клинична болница „Д-р Кирил Хавезов“ със санаториумите Владая-1 и Владая-2 (317) с директори д-р Кирил Хавезов, проф. Емил Стоянов, доц. Светослав Иванов и проф. Йонко Белоев. Отразени са организацията и спецификата на работа, здравното законодателство, професионалната кариера, научните интереси и публикационната им активност, биографични данни.

Представени са също така създадената от египтяните и практикувана фараонска медицина; медицината на траките, Орфей и орфиците; приносът на Александър Велики за развитието на военната и царската медицина; приносите на римските и византийски импе-

ратори за развитието на балнеологията и строителството на римски терми по нашите земи; лекарите-богомили, българските лекари на короновани глави в Европа през Средновековието и 19-ти век. Подчертано е приносното участие на лекари-българи за развитието на медицината, като най-животворна и неделима част от общата култура и цивилизация на Балканите, в Европа и Близкия Изток.

Княгиня Клементина Орлеанска

„Първият акт на царска благотворителност в областта на здравеопазването у нас е свързан по своеобразен начин с придворната медицина и е инспириран и осъществен от княгиня Клементина Орлеанска. Нейното дарение и активното ѝ съдействие за построяването на католическа болница в София вгражда името на княгинята-майка в Международната католическа болница „Клементина“. Планът за болницата е разработен от дворцовия архитект Бранди и е утвърден от ВМС с Протокол № 38 от 1 юни 1890 г.

За своята благотворителна кауза княгиня Клементина дарява лични 15 000 франка и привлича пари и на други царски особи. Император Франц Йосиф дарява 10 000 крони, като желанието на